

Članki

»GL'ODIJ INTESTINI SONO TANT'OLTRE COL SANGUE PENETRATI NEL SANGUE« O PLEMIŠKEM RAZBOJNIŠTVU IN FAJDAH V NOVOVEŠKI FURLANIJI IN GORIŠKI

NEVA MAKUC

Dr. zgodovinskih znanosti, asistentka z doktoratom

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

neva.makuc@zrc-sazu.si

Eden izmed najbolj znanih odlomkov pesnitve *Orlando Innamorato* Mattea Marie Boiarda iz leta 1483 opisuje boj med Orlandom, bojevnikom Karla Velikega, in Agricanom, kraljem Tartarije. Bojevnika se bojujeta vse do mraka. Skleneta, da bosta boj nadaljevala naslednjega dne. Sproščeno in zaupljivo se namestita na bližnji travnik ter se pogovarjata, "kot da med njima vlada starodavni mir". Ob tem krščanski vitez občuduje naravo kot božjo stvaritev in poskuša muslimanskega nasprotnika potegniti v pogovor o božjem stvarstvu.

Boiardovo nedokončano delo spada v vrsto književnih del, ki so nastala v 15. in 16. stoletju in so slavila viteške vrline in plemenitost. Tovrstna v tistem času izredno priljubljena dela so izpostavljala viteško bojevanje, plemenitost duha, junaštvo in pomoč šibkejšim ter širila vrednote *cortesie*. V nasprotju z omenjenimi visokimi ideali, ki so se nekoliko anahronistično napajali iz srednjeveških viteških vrednot, pa je bila neredko vsakdanja stvarnost drugačna in žal mnogo manj plemenita. Novi vek je namreč v veliki meri zaznamovalo nasilje in vojne, ki so posrkale vase številčno mnogo več posameznikov kot srednjeveške vojne in fajde. V srednjem veku so vojne pogosto vključevale večinoma nekaj sto konjenikov in njihovo spremstvo, v zgodnjem novem veku pa so novi načini boje-

vanja zahtevali več deset tisoč mož in poleg tega tudi velike vsote denarja.

Razmah nasilja ni prizanesel območju ob beneško-habsburški meji, kjer sta se bili kar dve pomembni vojni, in sicer prva habsburško-beneška vojna (1508–1521), ki je bila del spopadov, povezanih s t. i. cambraijsko ligo, ter druga habsburško-beneška vojna (1615–1617), imenovana tudi gradiška ali uskoška vojna. Vojno dogajanje je pripeljalo v deželo veliko število najemniških vojakov, ki so se pogosto predali plenjenju in ustrahovanju lokalnega prebivalstva. Nasploh pa je vso beneško *Terrafermo* pestil problem vzdrževanja javnega reda in miru.

Omenjeni problem je bil posebno pereč ob beneško-habsburški meji, kjer se je nasilje razmahnilo zaradi bližine sosednjega ozemlja, kamor so se banditi lahko zlahka zatekli. Dobro oborožene ter bolj ali manj številčno močne skupine banditov, ki so obsegale tudi nekaj deset ali celo sto mož in na čelu katerih so bili pogosto pripadniki plemstva, so nekaznovano prehajale habsburško-beneško mejo, ki je bila dokončno določena šele v 18. stoletju, ter ropale, izsiljevale in ustrahovale prebivalstvo. Pred 19. stoletjem je bilo le zelo malo evropskih držav sposobnih nadzirati lastne meje, saj so le redke lahko vzdrževale podeželsko policijo, ki je kot neposredna predstavica državne oblasti skrbela za javni

red in mir na celotnem ozemlju.¹ Poleg tega so vse do začetka 17. stoletja banditi izrabljali nasprotja med Benečani in Habsburžani v lastno korist. Tako beneška kot habsburška oblast sta se zavedali, da je potrebno skupno sodelovanje pri preganjanju banditizma. Dogovori, ki so jih leta 1637 dosegli Benečani in Habsburžani, so predvidevali tovrstno sodelovanje, kar je prineslo določen napredek pri preganjanju razbojništva.² Cesarski odposlanec v Benetkah Antonio Rabatta (um. 1650) je, na primer, kot edini učinkoviti ukrep predlagal skupno delovanje pri preganjanju zločincev. Beneška oblast je predlog sprejela. Na ta način so se, na primer, leta 1638 tudi dogovorili, da bodo porušili nekaj bivališč v Gradiscutti, habsburški enklavi na beneškem območju, ležeči nekoliko vzhodneje od Tilmenta.³

Gradiscutto so zaradi težje dostopnosti na račun močvirja ob reki Varro uporabljali kot zavetišče že v 16. stoletju. Leta 1582 sta se Francesco Cordovado iz istoimenskega kraja in Antonio de Merlo iz Vidma, potem ko sta bila zaradi raznih zločinov obsojena s strani beneških oblasti na izgon, predala plenjenju revnega kmečkega prebivalstva ob habsburško-beneški meji. Zavetišče sta našla v hiši plemiške rodbine Belgrado v Gradiscutti, ki je bila zaradi močvirja težje dosegljiva. Število razbojnikov je naraslo na trideset in skupaj so pustošili in ubijali. Razbojniki so v zaselku Santa Marizza v bližini Gradiscutte napadli hišo, v kateri so se zadrževali nekateri videmski plemiči (z enim izmed njih je bil namreč Merula v sporu), pri tem so nekateri umrli ali ostali poškodovani. V nogo ranjeni Antonio Merlo je na pomoč poklical tamkajšnjega kmeta, ki pa je razbojnika obglavil in na račun tega kasneje dobil nagrado s strani beneške oblasti. Nad razbojnike so se nato odpravili tako habsburški kot beneški

vojaki, ki so jih preganjali, dokler ti niso bili ranjeni ali ubiti.⁴

V Furlaniji so se razboriti in zelo vplivni plemiči vpletali v spopade in fajde že proti koncu obstoja kneževine oglejskega patriarha. Po beneški osvojitvi omenjene kneževine (1420) so se nesoglasja nadaljevala v obliki boja med dvema frakcijama, in sicer probeneškimi zamberlani ter prohabsburškimi strumieri, in dosegla višek v uporih leta 1511.⁵ Deželo je za pol stoletja preplaval val obračunavanja in "častnih maščevanj". Furlanski plemič Soldoniero di Strassoldo (roj. 1525) je, na primer, v svojih zasebnih zapiskih trezno poročal o tem, kako je bilo potrebno življenje rodbine prilagoditi pričakovanju, da bo nekoč njegov tedaj šele desetletni nečak maščeval umor očeta, Soldonierovega brata Friderika, ki je bil ubit leta 1561. Vedel je, da bo nečak, potem ko bo izpolnil svojo "dolžnost", izgnan, zato se je moral sam poročiti in poskrbeti za potomstvo. V veliko zadovoljstvo strica je nečak dobro desetletje kasneje, leta 1575, ubil morilca svojega očeta.⁶ Želja po "častnem maščevanju" (*vendetta honorata*) ni zamrla. Soldoniero je maščevanje dojemal kot dolžnost, ki sledi božji volji. Maščevanje za storjeno krivico je spadalo v sam moralni kodeks furlanskega fevdalnega plemiča.

Plemiške fajde in razbojništvo, ki so globoko zaznamovali furlansko visoko družbo 16. stoletja, so se na splošno razmahnili po vsej beneški *Terrafermi* od sedemdesetih let 16. stoletja. Claudio Povolo domneva, da so se pohodi oboroženih skupin odvijali v okviru tihega pristanka ali vsaj nenaspotovanja najbolj razbori-

¹ Eric J. Hobsbawm, *I banditi. Il banditismo sociale nell'età moderna*. Torino 2002, str. 5 sl.

² Giuseppe Trebbi, *Il Friuli dal 1420 al 1797. La storia politica e sociale*. Udine, Tricesimo, 1998, str. 285–287.

³ Gio. Francesco Palladio degli Olivi, *Historie della Provincia del Friuli*. Bologna, 1966–1972 (faks. pon. Udine 1660), str. 303–304.

⁴ Zapiski Lucrezia Palladija (1697–1767), objavljeni v: *Pagine friulane* I/1888, št. 12 (20. 1. 1889), str. 182, ter v: Furio Bianco, *Storie raccontate storie diseguate. Cerimonie di giustizia capitale e cronaca nera nella stampa popolari e nelle memorie cittadine tra '500 e '800*. [S.l.], 2001, str. 83–87, 119–120.

⁵ O tem pomembnem uporu: Furio Bianco, 1511. *La crudel zobia grassa. Rivolte contadine e faide nobiliari in Friuli tra '400 e '500*. Pordenone, 1995 (sledilo je več izdaj in tudi slovenski prevod: *Krvavi pust 1511: kmečki upori in plemiške fajde v Furlaniji med 15. in 16. stoletjem*. Aleksander Panjek (ur.). Koper, 2011).

⁶ Soldoniero di Strassoldo, *Cronaca dal 1509 al 1603*. Ernesto Degani (a cura di). Udine, 1895, str. 50–55.

tega plemstva, ki je nasprotovalo beneški oblasti. Poleg tega so bili ti pohodi najbrž povezani s plemiškimi fajdami, v katere so bile vpletene številne plemiške rodbine beneške *Terraferme*.⁷ Po vsej deželi so se višji družbeni sloji vpletali v krvave obračune, spopade in maščevanja. Spori niso izhajali zgolj iz nasprotja med mestnim in fevdalnim plemstvom. Številni spopadi so se odvijali tako med samimi fevdalnimi plemiči (tudi znotraj iste rodbine) kot tudi med samimi mestnimi plemiči. Nasploh pa je fevdalno plemstvo (t. i. kastelani) predstavljalo najbolj nasilno skupino v okviru beneške *Terraferme*, ki jih je med drugim zaznamovalo tudi pomanjkanje zvestobe beneški oblasti. Sovraštva, ki so v 16. stoletju izhajala iz nasprotja med zamberlani in strumieri, so se proti koncu stoletja razdrobila v številne zasebne spore in obračune. Vzdušje nasilje pa je zajelo tudi nižje plasti prebivalstva in se odražalo med drugim v številnih bolj ali manj nasilnih sporih med vasm.

Beneški namestnik v Vidmu (luogotenente) ni razpolagal s primernim številom oboroženih mož, ki bi lahko vzdrževali javni red in mir. Razpolagal je le s šestimi slabo plačanimi vojniki, le občasno pa še s 25 vojniki s Korzike ali 20 hrvaškimi konjeniki. Po ustanovitvi Palmanove pa se je lahko v izjemnih primerih za vzpostavitev javnega reda in miru zanesel na intervencijo vojakov iz omenjene utrdbe. Beneški namestniki v Vidmu so zato pogosto najvišje beneške oblasti opozarjali na omenjeni problem. Zaradi drugih političnih in vojaških prioritet ter zaradi skrbi, da bi z vpletanjem Benečani še dodatno prizadeli že tako krhko ravnotežje, ki je zaznamovalo odnose med beneškimi oblastmi in vodilnimi furlanskimi sloji, Beneška republika ni bila naklonjena preveč odločnemu poseganju v dogajanje v Furlaniji, kjer sta se oblast in nadzor nad ozemljem razkropila v številnih jurisdikcijah. Da bi zmanjšali nasilje, so oblasti poskušale fevdalce prepričati, naj spoštujejo beneško oblast, beneškemu namestniku v Vidmu so delegirale sojenje po osovraženem postopku, ki ga je uporabljal Svet deseterice (Consiglio dei

Dieci), izostrile so zakonodajo glede izgonov ter si, tudi v primeru hudih zločinov, prizadevale za spravo med plemiči, ki so bili vpleteni v krvno osveto. Arbitraža med sprtima stranema je bila namreč zelo pomembna, saj je zaradi pomanjkanja represivnih sredstev vsaka obsodba plemiča skoraj neizogibno povečala število banditov. Izgon, ki je pogosto služil kot orožje v političnih bojih, je bil tudi zelo neučinkovito sredstvo. Mnogi furlanski fevdalci so banditom nudili zatočišče, in sicer tudi potem, ko je bil tovrsten privilegij leta 1581 odpravljen.⁸

Problem vzdrževanja javnega reda in miru je bil posebno pereč tudi v izrazito prohabsburškem Čedadu, ki je slovel po tem, da se je pogosto zelo vztrajno in svojeglavo upiral navodilom beneških oblasti, zlasti na področju davčne politike. Mesto so zaznamovali hudi spori med plemiškimi frakcijami, v katere so bili vpleteni celo čedajski kanoniki.⁹ Leta 1609 je beneški upravitelj v Čedadu (rettore) Lorenzo Longo na začetku svojega poročila, ki ga je po zaključku svojega mandata poslal v Benetke, izpostavil problem nenehnih nemirov ter poudaril, da ne gre le za nesoglasja, temveč za prave državljanske vojne, v katere ni vključen le Čedad, razdeljen na frakcijo, ki jo vodi rodbina Galla, ter tisto, ki ji stoji na čelu rodbina Manzano, temveč cela Furlanija.¹⁰

Longo je zapisal, da so sovraštva "s krvjo prodrli v kri" in da matere nagovarjajo otroke k maščevanju ubitih očetov, bratov in drugih sorodnikov. Njegove beseda razkrivajo, da je

⁷ Claudio Povoletto, *L'Intrigo dell'Onore. Poteri e istituzioni nella Repubblica di Venezia tra Cinque e Seicento*. Verona, 1997, str. 103–190.

⁸ Trebbi, *Il Friuli*, str. 193–223; Furio Bianco, *Le terre del Friuli. La formazione dei paesaggi agrari in Friuli tra il XV e il XIX secolo*. Verona, 1994, str. 21–23; Pompeo Molmenti, *I banditi della Repubblica Veneta*. Firenze, 1896, str. 57 sl.; Povoletto, *L'intrigo dell'Onore*, str. 118–123.

⁹ Trebbi, *Il Friuli*, str. 205.

¹⁰ *Et è noto alla Sublimità Vostra non le discordie, ma le guerre civili, et non le questioni, ma li fatti d'armi, che seguono bene spesso fra que' cittadini, li quali divisi in due potentissime fattioni, Galla, et Manzano tirano col seguito loro, non pur quella Città, et territorio, ma per dipendenze d'amicizia, et di parentado, tutta la Patria insieme (Relazioni dei rettori veneti in Terraferma. V. Provveditorato di Cividale del Friuli. Provveditorato di Marano. Milano, 1976, str. 72).*

nasilje doseglo nevzdržne meje. Nagovarjal je Benečane k posredovanju za zaježitev nasilja, saj naj bi neskončni nemiri, nasilje, ropi, krivice, storjene s strani bolj ali manj mogočnih gospodov, ter "tiransko suženjstvo" ubogega in izkoriščenega kmečkega prebivalstva pozivali, vzklikali in prosili pomoč Boga in Beneške republike.¹¹

Tudi beneški upravitelj v Čedadu Girolamo Soranzo je obsežen del poročila, ki ga je po koncu svojega mandata marca 1615 predstavil beneškemu senatu, posvetil globokemu sovraštvu med dvema čedajskima rodbinama. Nekaj dni prej je namreč omenjeni spor degeneriral v umor in trpinčenje služabnika Paula Emilia Galla ter umor služabnika Marc'Antonio di Manzana. Soranzo je bil zelo začuden nad načinom, kako so se pripadniki rodbin obnašali v njegovi prisotnosti, torej med zasliševanjem v zvezi z umori. Pred njim so namreč pripadniki sprtih strani poskušali prikriti sovražnosti in ga celo preslepiti s prijaznim obnašanjem do nasprotni strani. Soranzo pa je ves presečen ugotovil, da je tovrstno obnašanje trajalo samo v času njegove prisotnosti in da pod vsem tli neizmerno sovraštvo. Njegove besede ne razkrivajo le sovražnosti, temveč tudi, kako so furlanski plemiči omalovaževali beneško oblast in njena prizadevanja po vzdrževanju javnega reda in miru ter so si celo s pomočjo sovražnikov prizadevali vzdrževati takšne razmere, ki bi jim dovoljevale, da so svobodno in v miru obračunavali med seboj. Soranzo ni bil toliko zaskrbljen zgolj zaradi omenjenega dogodka, čeprav se je streljanje z arkebuzo pripetilo v mestu in še podnevi, temveč zaradi nevarnosti, ki so jih tovrstna sovraštva predstavljala za Čedad nasploh.¹²

Omenjeni krvavi obračuni se dejansko niso odvijali le na podeželju, ampak tudi v mestih in njeni okolici in so zato predstavljali nevarnost tudi za mestno prebivalstvo. Ne nazadnje je znani čedajski notar in zgodovinar Marc'Antonio Nicoletti leta 1596 preminil prav zaradi obo-roženega spopada, ki je izbruhnil na dan pusta pred čedajskimi mestnimi vrati. Umrle so štiri osebe, devet jih je bilo ranjenih. Nicoletti ni bil udeležen v spopadu, a je bil naključno ranjen, ko je prečkal čedajski most, da bi vstopil v mesto. O omenjenem dogodku se je ohranilo poročilo očividca, čedajskega kanonika Giacoma Strazzolinija (1571–1621).¹³

to d'archibugiate, et malamente trucidato; et le ferite mortali con arcobuggi date ad un altro servitor del signor Marc'Antonio di Manzano vado scoprendo, che, et l'un et l'altra di queste fattioni viva con grandissimi sospetti; gl'uni procurandone tacitamente il risentimento, et gl'altri insistendo nel sostentar sì enorme attione, commessa da lor figli, che più tosto per sprezzo et offesa delli lor antichi contrarij, et per insolenza, che per altra scoperta cagione notte alla giustizia si mossero ad assaltar questi servitori; onde molto ne dubito di qualche novità: questi mottivi Principe Serenissimo li ho scoperti doppo seguito il caso predetto dagl'andamenti loro, da lor affettati discorsi, et dal veder in un subito con mio gran stupore gl'uni separatamente dagl'altri praticare, et se bene nè l'uno nè l'altra d'esse fattioni fa estinseca dimostrazione delli mal'animi loro, anzi dissimulando l'intero de lor cori in publico, et ragionano et con liete faccia praticano insieme. Questa pratica però si scopre momentanea, et che ha quarata quel sol tempo, che tal' hor gl'è occorso ritrovarsi alla mia presenza, etn on per altro, che per la riverenza del publico rappresentante; non tanto però hanno potuto dissimulare, che dagl'estrinsechi lor andamenti io non habbia potuto penetrare, come ho penetrato, et scoperto l'intrinseco loro mal'affetto. Scrissi come ho predetto all'Illustrissimi Signori Capi di Dieci, et riverentemente li diedi conto dell'accidente non tanto per l'enormità del delitto et per il sparo di tante archibugiate, sparate con tanto sprezzo in una Città, et in tempo di giorno, quanto per le male coseguenze che parta seco e per il pericolo in che incorre quella Città, (...) (prav tam, str. 95).

¹¹ (...) *gl'odij intestini sono tant'oltre col sangue penetrati nel sangue, che fino le donne, et madri eccitano li figlioli alla vendetta delli occisi, padri, fratelli, od altri parenti (...) Poichè gli infiniti disordini di quella Città, le manifeste violenze, le rappine, et l'ingiustitie de più a meno potenti, la tiranica servitù di quella povera, et afflitta contadinanza gridano, escalmanno, et implorano homai soccorso, et dal Signor Dio, et dalla Serenità Vostra per cui ella regge (prav tam, str. 73).*

¹² *Di questo disordine seguito, che è la morte di un tal servitore del signor Paul' Emillio Gallo traffito, et mor-*

¹³ *Caso strano et quasi inaudito successo il dì de Carnevale, fu li 26 Febraro 1596 anno bisestile. Fuora della porta di borgo di ponte di questa Città di Cividale del Friuli ove si facea una pubblica festa a hore 22 in circa s'attaccò fra' nobili della Città una zuffa, o per meglio dire quasi un fatto d'arme spaventevole a narrare, nel qual restoron morti Monsignore Niccolò Puppo, ca-*

Tudi mesto Gorica ni ostalo neprizadeto. V šestdesetih in sedemdesetih letih 17. stoletja, ko sta bila grad v Štanjelu pod Ludvikom Cobenzlom in devinski grad Turrisononda della Torreja zbirališči morilcev in razbojnikov, kamor so se zatekali v begu z beneškega območja, je goriški glavar Johannes Katzianer poskušal vzpostaviti red in tedaj je prišlo celo do tega, da je della Torre vkorakal v Gorico s 14 oboroženimi možmi. Vzdušje nasilja in maščevanja se je namreč preko sorodstvenih vezi in zavezništev razširilo iz sosednje Furlanije tudi na bližnjo Goriško, kjer je bilo v 17. stoletju nasilje razširjeno med vsemi družbenimi sloji, najbolj pa med plemiči. Pogosti so bili uboji brata, saj je bila v prid obvarovanja rodbinskega blagostanja razširjena praksa, da se je rodbinsko premoženje skoncentriralo v rokah enega samega brata. Večina zločinov pa se je odvijala v okviru sporov med različnimi frakcijami. Nobena kolikor toliko pomembna plemiška rodbina ni bila izvzeta iz tega dogajanja.¹⁴

Na Goriškem je sodstvo pogosto spregledalo hude zločine, ki so jih zagrešili plemiči, medtem

ko jih je vrhovna oblast ostro preganjala. Proti koncu stoletja pa so se stvari nekoliko spremenile tudi na Goriškem, kamor je bila nameščena garnizija, ki naj bi pomagala vzdrževati javni red in mir. Poleg tega je jezuitski kolegij pripomogel k dvigu izobrazbene ravni. Na pragu stoletja, ki ga je zaznamovalo razsvetljenstvo, pa je prišlo tudi do nekega splošnega oplemenitenja navad.

Prav v obdobje splošnega izboljšanja razmer, do katerega je prišlo na prehodu iz 17. v 18. stoletje, pa spada razvpiti primer Lucia della Torreja di Valsassina. Njegovo življenje in njegova dejanja so našla odmev tudi v literaturi, njegova usoda pa odseva spremenjene družbene razmere, v katerih je deloval. Zagrešil je vrsto nasilnih dejanj, posilstev in umorov na habsburškem in beneškem ozemlju. Poleg tega se je ukvarjal s kontrabandom in izsiljevanjem. Beneška republika ga je kar trikrat obsodila na izgon, od tega je bil zadnji izgon *bando capitale*, kar je pomenilo smrtno kazen v primeru, da bi ga oblasti prijele. O dejansko zelo slabem beneškem nadzoru javnega reda in miru priča dejstvo, da se je Lucio po drugem izgonu (1717), ki je v primeru, da bi bil Lucio ulovljen, predvideval do smrtno ječo, zelo samozavestno ali bolje že kar oholo pojavljal v javnosti. Ob nekem slovesnem sprevodu, na katerem so sodelovali med drugimi tudi oglejski patriarh in najvišji oblastniki v Furlaniji, je pred svojo palačo v Vidmu celo razstavil svoje spremstvo oboroženih mož. S tem se je posmehoval samemu beneškemu namestniku v Vidmu, najvišjemu predstavniku beneške oblasti v Furlaniji. Namestnik se kljub drugačnim navodilom, ki jih je prejel od vrhovnih oblasti, ni drznil zapreti Lucia, in sicer, tako kot je sam izpostavil, v strahu pred njegovo avtoriteto in skupino oboroženih mož. Istega leta (1717) je Lucio na padovanskem območju s svojimi možni napadel skupino beneških vojakov, saj je sumil, da ga nameravajo ujeti. Pri spopadu je bil ranjen. Zatekel se je na Goriško, tako kot je dvajset let poprej storil njegov stric Girolamo (Gerolamo) della Torre, in sicer zaradi izгона, na katerega ga je, med drugim zaradi bratomora leta 1699, obsodila Beneška republika. Girolamo je nato uspel pridobiti pomembno mesto v

nonico della Collegiata, qual ivi finì li giorni d'età d'anni 26 in circa. (...) Per disgrazia restò ferito il sig. Antonio Nicoletto, uomo dottissimo et di santa vita, qual ritornava da Santo Giorgio, convento de' RR. Padri Zocolanti : a qual luoco era stato alla devozione, accompagnato d'alcuni religiosi sacerdoti, fra' i quali ero anche io; quando fussimo gionti sopra il ponte per entrar in la Città, comincioron a tirarsi delle archobusate, come ho narrato di sopra, una delle quali a caso lo colse, et ferì sotto il ginocchio destro, et subito l'infelice cascò sotto li piedi apponto a me. Lo agiutai al meglio potei, tirandolo drio il muro del ponte, et io per bontà di N. S. non fui tocco se non dal spavento de' toni et gridi de gente. Furon scargate da XV et più archobusate. – Vivesse (visse) il detto sig Niccoletto fin li 20 aprile di detto anno, fo la domenica in Albis, et esso santo giorno passò di questa a miglior vita. La cui morte tutta la Città senti [con] dolore, et in particular le fazioni prenominate compatirono non puoco, per esser amico d'una et l'altra parte. In pace requiescat, era d'età d'anni 58 in circa (Giusto Grion, Guida storica di Cividale e del suo distretto, Cividale, 1899, appendice di documenti, str. CXLII–CXLIII).

¹⁴ Silvano Cavazza, Una società nobiliare: trasformazioni, resistenze, conflitti. V: *Gorizia barocca. Una città italiana nell'Impero degli Asburgo*. Mariano del Friuli, 1999, str. 221–222.

goriški politični in gospodarski sferi.¹⁵ Lucio pa je tudi na habsburškem območju nadaljeval s svojimi kriminalnimi dejanji (posilstva, izsiljevanje itd.). Pri tem so se mu pridružili razni plemiči, ki so tako kot on ostali brez virov dohodka in družbene opore in so se predali razbojništvu. Dejanje, ki je zapečatilo Luciovo usodo, pa je bil umor lastne žene, Eleonore Mandrisio. Dal jo je namreč umoriti v želji, da bi se lahko poročil s hčerko Riccarda Strassolda in tako izboljšal klavrní položaj, v katerem se je znašel. Vojaki garnizije, nameščene v Gradišču ob Soči (Gradiška), so ga nato po nalogu oblasti v Gradcu zajeli v Fari. Beneška republika ga je obsodila. Sledilo je sojenje na habsburškem območju. Pri tem je izstopalo nenavadno dejstvo, da sta sodni proces neposredno vodila dva komisarja iz Gradca, s čimer so zaobšli goriško ograjno sodišče. Očitno je bilo v Gradcu razširjeno določeno nezaupanje do goriškega sodstva. Pri tem ne gre zanemariti dejstva, da so se goriški deželni stanovi na omenjene Luciove zločine odzvali zgolj tako, da so degradirali Lucia in njegovega pajdaša, Nicoloja Strassoldo-Villanova. Lucio je bil obsojen na smrt in julija 1723 je bil v starosti 27 let usmrčen v Gradišču ob Soči. Manj poznan, a prav tako nemirnega in krutega duha je bil že njegov stari oče, Carlo della Torre, tržaški in kasneje goriški glavar, ki je bil vpleten v vrsto nasilnih dejanj. V skladu z navadami svojega časa se je obkrožil s skupino oboroženih mož, navadnih kriminalcev, s katero je pogosto prečkal habsburško-beneško mejo pod pretvezo, da je namenjen na svoja posestva, saj so jih plemiči pogosto imeli na obeh straneh meje. Vključil se je v t. i. krmínsko fajdo, v katero so bile v prvi polovici 17. stoletja vpletene rodbine Neuhaus in dei Delmestri ter rodbina della Torre. Kasneje ga je sodišče spoznalo za krivega sodelovanja v Zrinsko-Frankopanski zaroti. Zaradi veleizdaje je bil obsojen na dosmrtni pripor v Gradcu, kjer je preminil leta 1689. Različne usode, ki so jih doživeli Lucio na eni strani ter njegov

stari oče in stric na drugi, izhajajo iz sprememb, ki jih je goriška družba doživela na prehodu iz 17. v 18. stoletje, ko se je nekoč surovo in z nasiljem prepojeno okolje postopoma oplemenitilo in postajalo manj tolerantno do nasilnih dejanj plemičev.¹⁶

Tudi opisi goriških novoveških navad, ki jih je v delu *Istoria della Contea di Gorizia* zapustil največji goriški zgodovinar Carlo Morelli (1730–1792), razkrivajo problematiko vzdrževanja javnega reda in miru. Iz njegovega dela je razbrati občudovanje tistega, kar je dojemal kot pristno nřav Goričanov, torej njihove kolegialnosti, odkritosrčnosti in živahnosti, ki naj bi vedno zaznamovale njihov "nacionalni značaj" itd. Prav omenjena živahnost pa naj ne bi bila pri vseh ljudeh uravnana s principi morale in spodobnosti in naj bi pogosto degenerirala v drznost in bes. Po naravi vročerkřvno prebivalstvo naj bi se vsakodnevno številčno krepile zavoljo beneških nasilnežev, ki so se zatekali na habsburško ozemlje. Nasilno vedenje pa naj se ne bi omejevalo le na širše plasti prebivalstva, marveč naj bi bilo razširjeno tudi med plemiči. Uporaba orožja je bila zelo razširjena, tako da se je moralo pred vstopom v cerkev arkebuzo odložiti pred cerkvenimi vrati, a kljub temu tudi v cerkvah ni bilo več varno. Plemiči so se postavljali s številom oboroženih mož, ki so jih spremljali. T. i. *bravi* oziroma *bravacci*, kot jih je imenoval Morelli, so služili določenemu plemiču in zanj izvrševali vrsto nasilnih dejanj. Krvavi spopadi na javnih trgih ter naklepni in krvoločni umori naj bi postali tako pogosti, da je bilo leta 1653 glavarju Francescu Lantieriju ukazano, da mora o teh primerih poročati iz meseca v mesec. Tudi državni funkcionarji so pogosto postali žrtve obračunavanj in maščevanj. Leta 1656 je bil umorjen nadzornik gozdov Francesco Fornasari, leta 1680 pa tajnik goriške grofije. Leta 1668 je zaradi osebnih zamer doživel zasedo, a je ušel

¹⁵ O Girolamu kot maršalu goriške grofije med letoma 1707 in 1710: Aleksander Panjek, *Il miserabil paese. Lotte di potere, conflitti economici e tensioni sociali nella contea di Gorizia agli inizi del Settecento*. V: *Metodi e ricerche* XV/1996, št. 2, str. 39–76.

¹⁶ Giuliano Veronese, *Violenza e banditismo nobiliari in Friuli tra Seicento e Settecento: il conte Lucio della Torre*. V: *Ce fastu?* LXXI/1995, št. 2, str. 201–221; Cavazza, *Una società nobiliare*, 219–226; Silvano Cavazza, *Politica e violenza nobiliare: il caso di Carlo Della Torre*. V: *Barok na Goriškem. Il barocco nel Goriziano*. Ferdinand Šerbelj (zbral in uredil). Nova Gorica, Ljubljana, 2006, str. 59–67.

smrti goriški glavar Carlo della Torre, že omenjeni stari oče Lucia della Torreja. Proti koncu stoletja pa naj bi zaradi spremenjenih navad nasilje nekoliko upadlo. Kljub napredku na področju vzdrževanja javnega reda in miru pa je v nadaljevanju Morelli z melanholijo opisal, kako so se spremenile navade v 18. stoletju. Nov način življenja, podvržen nečimrnosti in nagnjen k splošni lahkomišelnosti naj bi na eni strani res omilil silovitost navad in robotost, ki naj bi v preteklosti predstavljala "nacionalni značaj", ter vpeljal bolj uglašen in spodoben način obnašanja, po drugi strani pa naj bi odgnal naravno in odprto iskrenost, ki jo je bilo nekoč zaznati na obrazu vsakogar. Namesto pristne prisrčnosti in odkritosrčnosti, ki naj bi bili v nasprotju s prefinjenim načinom obnašanja, naj bi se razširilo hlinjenje in varovanje zunanje podobe.¹⁷

V pričujočem prispevku so bila izpostavljena nekatera kazniva dejanja, ki so spadala v okvir novoveških plemiških fajn in razbojništva. Potrebno bi bilo še natančno definirati naravo plemiških fajn in razbojništva ter predvsem politično in družbeno ozadje, ki jih je generiralo. Kot je omenil že Eric J. Hobsbawm, je potrebno tovrstno razbojništvo razlikovati od t. i. socialnega upornišтва, kateremu so se posvečali posamezniki, večinoma ruralnega izvora, ki so delovali v nasprotju z zakoni, a jih je ruralno okolje podpiralo in celo občudovalo kot borce proti krivicam. "Socialni banditi" si niso prisvajali pridelkov kmetov s svojega območja, morda niti z drugih območij.¹⁸ Obe obliki razbojništva sta predstavljali neko vrsto preživetvene strategije. Na eni strani se je kmečko prebivalstvo posluževalo različnih strategij, ki so omogočale preživetje ali omilile njegove stiske (krivolov, tihotapstvo itd.), po drugi strani pa je novoveška družba ustvarila množico obubožanih, a z orožjem večjih plemičev, ki so svoje moči preusmerili v ropanje prebivalstva. Medtem ko je "socialni bandit" lahko računal na podporo

ruralnega okolja, ki je razumelo in odobravalo njegove vzgibe in dejanja, je najbrž plemiški bandit težje računal na omenjeno podporo – kot kaže tudi obglavljanje Antonija Merule, – saj je kmečko prebivalstvo pogosto postalo žrtev njegovih dejanj. Plemiško razbojništvo je bilo uperjeno tudi proti pripadnikom lastnega sloja in neredko prepleteno s plemiški fajnami. Poleg tega plemiško razbojništvo in fajn niso predstavljale toliko upora proti oblasti, ampak prej omalovaževanje oblasti in njenih poskusov, da bi se vmešavala v njihove spore.

¹⁷ Carlo Morelli di Schönfeld, *Istoria della Contea di Gorizia in quattro Volumi compresavi un Appendice di note illustrative*. Mariano del Friuli, 2003 (faks. pon. 3. izd. po: Gorizia 1855), knj. I, str. 189–191, knj. II, str. 101–103, 188–194, knj. III, str. 138–141.

¹⁸ Hobsbawm, *I banditi*, str. 5 sl.